ऊषाम् बभूव आस चकार । ऊषितः व्यूषः ऊषणः ।

ऊष पु० ऊष–रुजायां क । १क्षारे, २कर्णरन्ध्रे, ३चन्द्रनाद्रौ च । "कौशेयाविकयोरूषैः" मनुः । "सोषैरुदकगोमूत्रैः शुध्यत्याविककौषिकम्" या० । तत्र चन्दनाद्रेः विरहितापकत्वात् कर्णच्छिद्रस्य अल्पजजादिप्रवेशेन उद्वेगहेतुत्वात् क्षारमृत्तिकाया मलापहारकत्वात् तथात्वम् इति भेदः । ऊषति अन्धकारं पेचकम् वा । ४प्रभाते ५रेतसि न० । तस्य च क्षारवत्तीव्रत्वात् उष्णत्वाच्च तथात्वम् । यथा च रेतस ऊषत्वम् तथाह "रेतो वा ऊषाः प्रजननं तदेनं प्रजनन आभजत्येतद्ध वै पितरः प्रजननआभक्ता भवन्ति यदेषां प्रजाभवति" शत० ब्रा० १३,८,१,१४ । ५क्षारमृत्तिकायां स्त्री [शब्दच० ।

ऊषक न० ऊषति अन्धकारं पेचकं वा ऊष–ण्वुल । प्रत्यूषे

ऊषण न० ऊष–ल्यु । १मरिचे, २पिप्पलीमूले, ३शुण्ठ्याञ्च । (चिता) ४चित्रके पु० । ५पिप्ल्यां ६चव्ये च (चइ) स्त्री । मरीच्यादीनां कटुत्वेन जिह्वोद्वेजकतया तथात्वम् । त्र्यूषणं त्रिकटु शुण्ठी पिप्पली मरिचं च यथाह "विश्वोपकुल्या मरिचं त्र्यूषं त्रिकटु कथ्यते । कटुत्रिकं त्रिकटुकं त्र्यूषणं व्योषमुच्यते । त्र्यूषणं दीपनं हन्ति श्वासकासत्वगामयान् । गुल्ममेहं च त्वक्स्थौल्यं मेदसा सह पीनसान्" भावप्र० । त्र्यूषणं सकणामूलं कथितं यद्त्र्यूषणकम् । व्योषस्यैव गुणाः प्रोक्ता अधिक चतुरूषणे" भा० प्र० । षडूषणम् । "पिप्पली पिप्पलीमूलम् चव्या चित्रकनागरैः । पञ्चभिः कोलमात्रञ्च पञ्चकोलम् तदुच्यते । पञ्चकोलं समरिचं षडूषणमिहेष्यते" भावप्रकाशः ।

ऊषर त्रि० ऊष+मत्वर्थीयो रः, ऊषं क्षारमृत्तिकां राति ददाति कः वा । क्षारमृत्तिकायुक्ते देशे यद्विप्रुप्तं बीजं न प्ररोहति । "अनूषरमविवदिष्णु भूम" आश्व० गृ० २, ७,२ । आधानाङ्गोषरमृद्ग्रहणम् शत० ब्रा० २,१,१,६ । उक्तम् यथा "अथोषान् सम्भरति । "असौ ह वै द्यौरस्यै पृथिव्या एतान् पशून् प्रददौ तस्मात् पशव्यमूषरमित्याह" । "वर्षुकस्य किमपः कृतोन्नतेरम्बुदस्य परिहार्य्यमूषरम्" माघः । "तत्र विद्या न वप्तव्या शुभं बीजमिवोषरे" मनुः "नचोषरां न निर्दग्धां महीं दद्यात् कदाचन" भा० अनु० ३३४ ।

ऊषरज न० ऊषराज्जायते जन–ड । (पाङ्गा) लवणभेदे । तद्गुणादि सुश्रु० "उषसूतं वालुकेलं शैलं मूलाकरोद्भवम्" लवणं विभज्य "लवणं कटुकं छेदिविहितं पटु चोच्यते" सुश्रु०

ऊषवत् त्रि० ऊष–मतुप् मस्य वः । ऊषरस्थाने । स्त्रियां ङीप्

ऊषा स्त्री बाणराजसुतायाम् उषाशब्दे तत्कथोक्ता ।

ऊष्म पु० ऊष–म । १शीतविरोधिनि स्पर्शे । अर्श–अच् । २तद्वति त्रि० । ३निदाघकाले अभरः ।

ऊष्मण त्रि० पामादि० अस्त्यर्थे न । ऊष्मयुक्ते मतुप् मस्य वः ऊष्मवत् तदर्थे त्रि० स्त्रियां ङीप् ।

ऊष्मण्य त्रि० उष्मा निवारणीयत्वेनास्त्यस्य यत् । ऊष्मनिवारणार्हे "उष्मण्या पिधानां वरूणामङ्काः" ऋ० १,१६२, १३ । "उष्मण्य ऊष्मनिवारणार्हाणि पात्राणि" भा० ।

ऊष्मन् पु० ऊष–मनिन् । १ग्रीष्मे २तेजोद्रव्यस्य सूक्ष्मावयवे (भाप) "भुवा सहोष्माणममुञ्चदूर्द्ध्वगम्" कुमा० "यथाग्नेर्धूम उदयते एवमेषामूष्मोदयते" शत० ब्रा० १, ६,२,१,५ । व्यारणोक्तेषु सोष्मवायुनोच्चार्य्यमाणेषु शषसहरूपेषु वर्णेषु । "स्वराणामूष्मणाञ्चैव विवृतं करणं मतम्" शिक्षा । "शषसहा ऊष्माणः" सि० कौ० । "सर्वे स्वरा घोषवन्तो बलवन्तो वक्तव्याः इन्द्रे बलं ददानीति । सर्व्व ऊष्माणोऽग्रस्ता अनिरस्ता विवृता वक्तव्याः प्रजापतेरात्मानं परिददानीति" छा० उ० । "सर्व्व ऊष्माणोऽग्रस्ता अन्तरप्रवेशिता अनिरस्ता अबहिराक्षिप्ता विवृता विवृतप्रयत्नोच्चारिताः प्रजापतेरात्मानं परिददानि प्रयच्छामि" शा० भा० । "अथ यद्येनमूष्मसूपालभेत प्रजापतेः शरणोऽभूवं स त्वा प्रतिपेक्ष्यतीत्येनं ब्रूयात्" छा० उ० । "स्पर्शस्तस्याभवज्जीवः स्वरो देह उदाहृतः । उष्माणमिन्द्रियाण्याहुरन्तस्था बलमात्मनः । स्वराः सप्त विहारेण भवन्ति स्म प्रजापतेः" भाग० ३,१२,३०, ऊष्माणं शषसह इति चतुष्टयम् अन्तःस्था यरलवाः सप्त स्वराः षड्जादयः विहारेण क्रीड़या" श्रीधरः । "खे खानि वायौ निश्वासां स्तेजःसूष्माणमात्मवान् । अप्स्वसृक्श्लेष्मशुक्राणि क्षितौ शेषं यथोद्भवम्" भाग० ७,१२,२४, । अत्र तेज सूष्माणमिति स्वकारणे लयाभिधानात् तस्य तेज कार्य्यता गम्यते । सुश्रुते च तस्य तेजःकार्य्यत्वदुक्तं तच्च उष्णशब्दे दर्शितम् । देहस्योष्मा च ब्रह्माभिन्न कौक्षेयानलोपाधिकजीवसंयोगेनैव भवति यथोक्तं छा० उ० भाष्ययोः । "अथ यदतः परो दिवो ज्योतिर्दीप्यते विश्वतः पृष्ठेषु सर्व्वतः पृष्ठेषु अनुत्तमेषूत्तमेषु लोकेष्विदं वाव तद्यदिदमस्मिन्नन्तः पुरुषे ज्योतिस्तस्यैषा दृष्टिः विजानाति" उप० । "इदं वावेदमेव तद्यदिदमस्मिन् पुरुषेऽन्तर्मध्ये ज्योतिः चक्षुःश्रोत्रग्राह्येन लिङ्गेनोष्णिम्ना शब्देन वावगम्यते । यत्त्वचा स्पर्शरूपेण गृह्यते तच्चक्षुषैव । दृढ़प्रतीतिकरत्वात्त्वचोऽविनाभूतत्वाच्च रूप-